

ALGUNES FORMES D'EXPLOTACIÓ DEL NEGOCI DE LA NEU AL MONTSENY

JOAN PORTALS MARTÍ

Fins gairebé a les acaballes del segle XIX, l'emmagatzematge de la neu i del gel a l'hivern per a vendre'ls a l'estiu va ser una font d'ingressos pels qui eren propietaris o gaudien per un o altre títol de la possibilitat d'utilitzar la neu o el glaç dipositats als pous de neu o de glaç o a les congestes que s'havien construït a partir de finals del segle XVI i, sobretot, al llarg dels segles XVII i XVIII a la muntanya del Montseny. D'aquella antiga indústria en queden avui només empremtes en la toponímia i en el paisatge com explica amb detall Joan López Cortijo en el treball que amb el títol "Els pous de neu i de glaç al Montseny. Inventari per a una preservació" va publicar el núm. 7 d'aquestes Monografies.

Aquest treball ofereix un exhaustiu catàleg dels pous de neu i de glaç les restes dels quals són encara avui visibles al Montseny i al seu entorn més immediat. Són 5 els pous de glaç, 24 els pous de neu i 47 les congestes que López Cortijo comptabilitza a l'àrea geogràfica del Montseny, el que fa un total de 77 dipòsits, situats a una alçada mitjana de 322 m. els primers i de més de 1300 m. els pous de neu i les congestes.

Es tracta doncs d'una activitat que durant molts anys va tenir un pes important en l'economia de la zona i que va servir per complementar els ingressos sempre aleatoris de molts propietaris rurals i també per crear llocs de treball lligats a l'explotació d'aquests dipòsits i al transport del seu contingut fins a arribar al respectius llocs de destí que eren bàsicament la ciutat de Barcelona i també els pobles de la rodalia del Montseny en un radi que anava des de la major part del Maresme fins al Vallès o a Blanes i Lloret, entre d'altres llocs.

No es coneix amb exactitud l'època de construcció de la majoria de pous del Montseny, encara que, de ben segur, alguns deuen tenir un origen de principis de l'època moderna o fins i tot de les darreries dels temps medievals. Eren temps en què l'aprofitament de les aigües, els drets de llenyar i pasturar i el dret de comerciar amb la neu estava en mans dels senyor feudals que controlaven el territori i que, a canvi d'un cens anual, establien a favor de pagesos de la zona l'explotació dels pous.

L'exemple més clar que ens ha pervingut és l'establiment de l'anomenat Pou del Comte que el 18 d'agost de 1598, davant del notari de Barcelona Joan Sala, va fer Gastó de Montcada, Marquès d'Aytona, en favor de Benet Joan de Fluvià, senyor de la *domus* o castell de Fluvià a Sant Esteve de Palautordera, i de Sebastià Vilar, pagès de La Costa del Montseny, i de sos hereus, segons explica un document que conserva l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Cancelleria, Registres 5456/foli 281 v) i que confirma l'establiment *"de tot aquell pou de neu construït i edificat en la muntanya del Montseny en la partida de Santa Fe que s'anomena Pou del Comte, així mateix la facultat de poder construir dos altres pous en dita partida i muntanya per a usar d'aquells, lo qual establiment fou a cens de 20 lliures de neu cada dia, els quals hagin d'aportar des del 1er. de maig fins el 30 de setembre en la present ciutat i que hagin d'entregar cada any a dit senyor marquès o a qui ell voldrà 10 càrregues de neu cada any posades dins los dits pous del Comte, lo qual establiment acceptaren los dits Benet Joan de Fluvià i Sebastià Vilar i s'obligaren llargament amb totes les clàusules i obligacions de sos béns generalment i especialment de dits pous"*.

Aquest document està datat el 10 de desembre de 1650 i respon a una demanda que en tal data va fer el Procurador del Marquès contra els successors dels establerts amb dret d'utilitzar el pou que aleshores eren Aleix de Fluvià i Bernat i Antoni Vilar, aquests darrers fill i nét respectivament de Sebastià Vilar. En aquesta demanda es reclamaven 29 anyades de censos no pagats i s'instava als demandats a reconèixer i confessar dits pous com alou propi del marquès d'Aytona i a pagar-li, a més, les pensions que se li devien.

La celeritat de la justícia en aquells temps devia ser també relativa, ja que setze anys més tard, el 27 d'agost de 1666, figura al mateix Arxiu (Cancelleria, Registres 5597, foli 130 v) una altra demanda en la qual el Marquès d'Aytona reclama ara més de 1000 lliures de pensions que, segons afirma, li deuen Aleix de Fluvià i els pagesos de La Costa Pau Parera, Onofre Viladecans, Pau Baiès, Joan Daumal, Joan Hosta, Joan Gros, Pere Vilardell, Joan Puigdevall, Bernat Pasqual i Josep Gensana. Cal suposar que aquests pagesos s'havien subrogat en els drets que tenien els descendents de Sebastià Vilar o que, com és més probable, aquest, hauria actuat l'any 1598 en nom i representació de la resta de pagesos de La Costa del Montseny.

Anys més tard, ja al segle XVIII, allunyat definitivament el Marquès del territori, el pou del Comte passà a mans particulars, la família Guinart-Feixes de Lloret de Mar, els quals també l'establiren a tercers a canvi de censos anuals com figura en un document reproduït al treball que amb el títol de *"El comerç de la neu del Montseny en l'època moderna"* subscriuen Gemma Font, Joaquim Mateu, Sandra Pujadas i Jordi Tura publicat també al núm. 19 d'aquestes Monografies.

A les darreries del segle XVII i, sobretot, durant el segle XVIII que és quan es consolida el negoci de la neu, la majoria de pous eren ja de propietat privada i la seva explotació venia regulada per contractes d'arrendament en els que, generalment, es pactava que el propietari havia de rebre una quantitat determinada de la càrrega total empouada, una quantitat que generalment equivalia a una vuitena part. En altres ocasions el propietari era qui cuidava d'omplir de neu el pou i la venia a un tercer per una quantitat determinada. Aquest, aleshores, s'encarregava de la comercialització del producte.

En altres ocasions els Ajuntaments eren els propietaris dels pous, és a dir, es tractava d'una propietat comunal la qual es valia del treball d'un representant de cada família per a col·laborar en les tasques d'empouament. Era l'anomenat "Jornal de vila". En aquest cas, l'explotació del negoci es feia mitjançant una subhasta al millor postor.

Una altra forma d'explotació molt desenvolupada, sobretot des del segle XVIII, va ser mitjançant les companyies mercantils que podien revestir diferents formes com explica Josep Serra i Rosselló en un article titulat "La Companyia de la neu a Sant Celoni" publicat, l'any 1962, al núm. 82 de *Muntanya*, el Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.

Concretament, la Companyia de Sant Celoni comerciava amb la neu que es guardava als pous de Santa Fe, una neu que la mateixa companyia empouava i distribuïa, sota el control de la família Ramis la qual intervenia i controlava el negoci almenys des de l'any 1728 tot establint les rutes de transport que havien d'atendre la demanda de neu.

Una altra companyia que explotava els pous i les congestes de Les Agudes estava formada per alguns pagesos de Fogars de Monclús, Montseny d'Amunt i La Costa del Montseny, la majoria dels quals eren propietaris de diversos pous. Tots ells actuaven sota la coordinació del propietari de Can Cervera qui era l'encarregat de passar els comptes i controlar el negoci.

A l'Arxiu Municipal de Sant Celoni (La Tèrmica) es troben diversos documents relacionats amb l'explotació d'aquest negoci per part de la família Ramis (Arxiu M. XV 1669-1801. Pous de neu, arxius patrimonials 1.3.8).

És curiós donar-hi una ullada perquè són una mostra viva de quina era la millor manera de gestionar el negoci, la qual requeria una adequada regulació contractual que regulés els respectius drets i obligacions de les parts que intervenien en el contracte per evitar problemes posteriors, uns problemes que sovint acabaven davant dels tribunals de justícia.

El primer d'aquests documents, que és de finals del segle XVIII, conté algunes advertències útils que *"deuen tenir-se presents sempre que se proporciona ocasió d'empouar-se neu a fi que puga servir d'utilitat al dueño dels pous o congestes"*. Dit d'una altra manera, aconsella quina és la millor manera d'adequar l'oferta a la demanda a fi d'obtenir el màxim benefici amb el menor cost possi-

ble. És interessant també perquè ens informa de quins eren els pous que l'any 1794 s'explotaven a la muntanya de Santa Fe.

Diu així el document:

1er. Serà bé informar-se plenament en cada any antes d'empouar-se neu si hi ha o no glaç o si s'ha o no empouat glaç en els pous del Vallès i de l'Avencó, o neu en els pous del Pla de la Calma.

2on. Informar-se formalment si el glaç o neu es troba empouat en los insinuats pous i llocs i es bastant o sobreabundant pel consum de Barcelona, Mataró i llocs de Marina.

3er. Tenint-se empouat suficient glaç o neu en dits pous probablement se consideri poca o ninguna esperança de poder lucrar-se i, per consegüent seria molt exposat empouar neu en els pous de santa Fe.

4art. Estant cert que per falta de glaç al Vallès i de neu a La Calma indispensablement los arrendataris de la Cia. de Barcelona deuen acudir i recórrer als pous i congestes de Montseny i Sta. Fe, pot produir-se gran lucro als qui tinguin neu al Montseny.

Els pous que el 1794 es troben a la muntanya de Santa Fe són:

- 1. Pou del Comte, que posseeix Marc Guinart i Feixes de Lloret. Pot treure 800 càrregues. S'acostuma a pagar d'arrendament 25 lliures.*
- 2. Pou d'en Bonavida, que posseeixen per meitat Josep Soler (a) Bonavida i Josep Corrons (a) Baillet, tots dos de Sant Celoni. Pot treure 1400 càrregues. Preu de l'arrendament 50 lliures.*
- 3. Pous de Jaume Ramis de Milans. El pou xic o de baix pot treure 500 càrregues i el pou gran o de dalt, en pot treure 700.*
- 4. Pous de Pere Pla, pagès de Fogars. El de dalt, 300 càrregues i el de baix, altres 300.*

Cost d'empouar: 100 lliures, per no ser la neu tant abundant, ja que la que s'acumula s'esvaeix més fàcilment. Arrendament: 20 lliures.

Cal tenir present que una càrrega equivalia al pes que podia portar un animal de bast en cada viatge, pes que era aproximadament d'uns 120 Kilos.

Un altre document del mateix arxiu aconsella a la família Ramis quina era la millor manera de vendre la neu empouada per obtenir el màxim lucre i evitar-se problemes legals posteriors, tot insistint en què calia mantenir una atenció especial a l'actuació dels pouaters als quals recomanava vigilar de ben a prop.

És aquest:

CONSELLS ALS AMOS DELS POUS ESPECIALMENT ALS RAMIS.
MÈTODE PER VENDRE.

1. *No convé s'obliguin a proveir i donar l'abast a un o altre poble en tantes o quantes càrregues de neu per lo gran cost o gasto que comporta mantenir des de principis de maig fins a finals de setembre un pouater per fer les càrregues de neu convingudes (almenys 10 sous diaris) a més dels grans fraus que acostumen a cometre els pouaters venent-se clandestinament moltes càrregues als mateixos traginers que proveeixen els pobles i altres seus sens denunciar-les al dueño de la neu, lo que dona lloc a moltes disputes i perjudicis, quedant lo dueño sens neu ni diners i lo salari del pouater a les seves espatlles.*
2. *S'exposen també a sofrir disgustos si falten càrregues i a que el poble l'hagi de comprar en un altre lloc.*
3. *El millor és vendre tota la neu a tant la càrrega, tot indicant el nombre de càrregues que conté cada pou.*
4. *Vigilar sempre al pouater.*

Sempre que es pugui es vengui la neu a una sola mà o a la companyia de Barcelona o Mataró a tant per càrrega amb la condició d'haver-se de judicar la neu en los pous el 15 de maig o durant tot aquest mes per dues persones expertes i vesades en el particular elegides una pel venedor i l'altra pel comprador. No convé diferir-ho per la notòria disminució de la neu amb gran perjudici pel venedor.

Atesa la poca legalitat que avui s'experimenta entre los homes, és convenient es firmi una escriptura pública de conveni amb el preu, terminis de pagament, en moneda metàl·lica (or o plata). Si és a tant per càrrega s'ha de pactar que s'ha de començar a treure neu el 1er. de maig, sense que el comprador pugui aleshores treure neu d'altres pous per evitar danys i perjudicis que hauria de pagar el comprador.

Que els de Can Ramis tinguin la llibertat de treure tantes càrregues de neu que necessitin o puguin regalar-ne a qui vulguin.

Alguns anys s'ha venut la neu a la Cia. de Barcelona. Es considera règim normal 500/600 càrregues pel pou de baix i 700/800 càrregues el pou de dalt.

L'experiència ha ensenyat que com los de la Cia. mantenen a ses costes els pouaters aquests només diuen les càrregues que treuen per l'abast de Barcelona però callen les que treuen pels pobles veïns i monestirs. S'ha de vigilar molt aquests abusos per no quedar perjudicats los dueños dels pous. I ha pocs pouaters que siguin legals.

Una altra nota del mateix arxiu dóna alguns consells a l'hora de firmar un contracte de venda de la neu empouada. És aquesta:

FORMA O MÈTODE PER FIRMAR UN CONTRACTE DE VENDA DE NEU.

És pactat que el comprador dega per medi del pouater formar una llibreta per anotar dia a dia les càrregues que es treguin, anotant els pobles o particulars a qui s'entregaran. Han d'ensenyar aquesta llibreta al venedor sempre que aquest vulgui, ja que aquest ha de mirar si li defrauden alguna cosa.

El pouater l'ha de pagar el comprador qui ha de mantenir tots els estris necessaris per treure la neu. Després de treure la neu ha de deixar el pou i el voltant de pedres blanques i demés. Cal fer un judici previ de la neu que hi ha al pou. Si no s'ha fet abans del 1er. de juliol, el comprador haurà de pagar 6 càrregues de disminució per cada pou i dia.

Com en totes les qüestions en les quals intervenen interessos econòmics contraposats, eren freqüents els conflictes entre les diverses parts intervinents en el negoci. Per prevenir-los calia delimitar mitjançant contracte els respectius drets i obligacions de cadascuna de les parts que intervenien en el negoci. A continuació, veiem com, malgrat haver pactat els termes i les condicions del contracte el conflicte s'acaba plantejant entre ambdues parts. El document que figura en el mateix arxiu i que està signat pel legal representant de Jaume Ramis i de Milans i l'arrendador de la neu de la ciutat de Barcelona és prou clar respecte als drets i les obligacions de cada part.

CONTRACTE DE LA NEU ENTRE JAUME MORER, FERRER DE MONTSENY, I JACINT ANDREU I CIA. ARRENDADOR DE LA NEU DE LA CIUTAT DE BARCELONA. 29 de MARÇ de 1794.

Jaume Morer ven a Jacint Andreu tota la neu que encontrí en aquells dos pous o congestes avui dia 29 de març propis de Jaume Ramis, anomenats la congesta o pous d'en Ramis situats a la baga de Santa Fe, amb los següents pactes:

1. *Dit Andreu degui pagar-me a mi dit Morer, venedor, o als meus, la dita neu a 3 pessetes la càrrega tota la de dits dos pous i en cas que el 1er d'agost se trobi neu en dits pous se degui fer judicar per dos experts, un per cada part, i també haurà de pagar el mateix preu luego que serà avaluada.*
2. *Que luego serà treta a fora la neu del pou de Josep Corrons se degui posar a treure la de dits pous de Jaume Morer venedor i se degan fer dos còpies.*

Malgrat ser el pacte prou explícit, el 1er. d'agost l'arrendador de la neu va ordenar treure les càrregues dels dos pous sense fer-ne avaluar prèviament el contingut, manifestant al venedor que havia tret 394 càrregues del pou de dalt i 400 del pou de baix. I això ho va fer malgrat la sol·licitud feta per Jaume Morer com a encarregat de Jaume Ramis i de Milans en el sentit que s'havia d'atendre al que contractualment s'havia convingut.

La propietat dels pous va considerar que la manifestació de Jacint Andreu en el sentit que les càrregues extretes eren 794 era fraudulenta i que, per tant, les anotacions fetes en la llibreta corresponent eren falses ja que, segons la seva experiència, en aquells pous s'hi acostumaven a empouar cada any un total de 1600 càrregues (700 i 900, respectivament).

D'acord amb aquest criteri, va reclamar a l'arrendador de la neu la quantitat de 1200 lliures més altres 677 lliures pels danys i perjudicis que la seva actuació li havia causat. És a dir, un total de 1877 lliures.

Davant la negativa a pagar del deutor qui ni tant sols es va avenir a negociar el tema amb Ramis aquest va plantejar la seva demanda davant la Reial Audiència amb uns resultats dels quals no ens informa la documentació disponible.

És aquest un de tants exemples dels litigis que podia arribar a plantejar una activitat que es basava en una matèria, la neu, bàsicament fungible i el rendiment de la qual depenia en primer lloc de la climatologia i que, per tant, requeria una actuació molt curosa de totes les parts que intervenien en el negoci.

I la climatologia intervenia en el rendiment del negoci no tant sols pel fet de que aquest depenia de la quantitat de neu que s'havia pogut acumular sinó que la mateixa demanda i també el preu del producte venia condicionada, com hem vist en un altra document, per les existències de gel disponibles en els pous de glaç situats a cotes inferiors del Vallès que podien abastir també el mercat. I aquesta disponibilitat de glaç anava lògicament en funció de les temperatures assolides en el respectiu hivern.

I que la competència entre pous de neu i de glaç era un fet real ens ho demostra un altre document que existeix en el mateix arxiu celoní i que ens parla de com Jaume Garrell, pagès de Sant Celoni, arrenda a Pere Màrtir Hostal un pou per posar glaç que té en propietat a Olzinelles. És el 1er. de desembre de l'any 1801 i el contracte es fa per 5 anys davant el notari de Mataró Nicolau Vergés.

Les condicions són les següents: *L'arrendatari pagarà 60 lliures cada any (30 per la Mare de Déu d'Agost i 30 més el 30 de novembre, dia de Sant Andreu. És pactat també que l'arrendador donarà a l'arrendatari l'aigua necessària per empouar el glaç així com les llenya per fer foc i li facilitarà les eines necessàries per poder empouar el glaç, reservant-se el dret de poder fer anar a pasturar el seu bestiar prop del pou.* Per la seva banda, l'arrendatari es compromet a no tallar arbres de la propietat sense el consentiment d'aquesta.

Tot plegat és una petita mostra d'un negoci que va tenir la seva raó de ser en una societat que valorava la possibilitat d'utilitzar la neu i el gel com a bé de consum i en la que no era possible aconseguir aquests productes per mètodes artificials com en la actualitat. I en aquest sentit el pous del Montseny, a prop dels majors centres de consum, podien satisfer aquesta demanda.

I els antics senyors dominicals del territori, com era el Marquès d'Aytona, la petita noblesa a la que pertanyien els senyors de la domus de Fluvià, algunes famílies hisendades com era la família Ramis de Sant Celoni, pagesos de Montseny d'Amunt, de La Costa o de Fogars, traguers dels pobles de la rodalia, pouaters anònims, cada un d'ells en el seu àmbit respectiu van aprofitar les possibilitats de millorar les seves economies.

I també van donar feina a notaris, escrivans i Tribunals de Justícia, primer per regular jurídicament els respectius drets i obligacions i, seguidament, per dirimir les discòrdies que inevitablement es produïen en un escenari d'interessos contraposats.

FONS CONSULTATS

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA). Cancelleria. Registres. 5456 foli 281 v.

Id. 5597 foli 130 v.

Id. 5833 foli 272.

ARXIU MUNICIPAL DE SANT CELONI. XVI. 1669-1801. Pous de neu.

Arxius Patrimonials 1.3.8.

BIBLIOGRAFIA

López Cortijo, Joan. "Els pous de neu i de glaç al Montseny. Inventari per a una preservació". *Monografies del Montseny*/7. Amics del Montseny. Viladrau 1992.

Font, Gemma; Mateu, Joaquim; Pujadas, Sandra; Tura, Jordi. "El comerç de la neu del Montseny a l'època moderna" *Monografies del Montseny*/19. Amics del Montseny. Viladrau 2004.

Nuet Badia, Josep. "Els pous de neu del Montseny". *Muntanya*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. XCIV. 1970. Núm. 650.

Serra Rosselló, Josep. "La companyia de la neu a Sant Celoni". *Muntanya*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. XV. 1962. Núm. 82.